

Történelmi pillanatkép

Rovatvezető: Fejér László címzetes egyetemi docens, a Magyar Hidrológiai Társaság Tiszteleti tagja, az MHT Vízügyi Történelmi Bizottságának elnöke.

Az öntözésügyi szakoktatás kezdetei (Kállay Miklós szerepe a hazai agrárképzés fejlődésében)

Albert Gábor*

* Történész, Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár (E-mail: albert.gabor@mmgm.hu)

DOI:10.59258/HK.11453

Kivonat

A Kállay Miklóssal kapcsolatos történelmi kutatások – főként és elsősorban – az 1942 és 1944 közötti miniszterelnöki tevékenységéhez kapcsolódnak. Agrárminiszteri, illetve az Országos Öntözésügyi Hivatal (OÖH) elnökeként végzett korábbi munkájáról ugyan az utóbbi időkben jelentek meg szakmunkák, az általa vezetett OÖH öntözésügyi szakoktatással kapcsolatos elképzelései is érdekesek az utókor számára. Célunk annak rekonstruálása, hogy 1937 és 1942 között milyen megfontolásból, mely agrárszakoktatási intézményekben tervezték bevezetni az *Öntözéses gazdálkodás* tantárgyat, és mely intézményekben indult el ténylegesen is a tantárgy oktatása az Országos Öntözésügyi Hivatal kezdeményezésére.

Kulcsszavak

Országos Öntözésügyi Hivatal, öntözéses gazdálkodás, öntözésügyi szakoktatás.

The beginnings of irrigation education (The role of Miklós Kállay in the development of the Hungarian agricultural education)

Abstract

The historical research related to Miklós Kállay is - mainly and primarily - related to his activities as prime minister between 1942 and 1944. Although specialized works have recently been published about his previous work as Minister of Agriculture and as president of the National Irrigation Office (*Estók 2017; Vágás 1992*), the ideas of the National Irrigation Office he led regarding irrigation education are also interesting for posterity. Our goal is to reconstruct the reasons for which the subject of Irrigation Farming was planned to be introduced between 1937 and 1942, in which agricultural education institutions, and in which institutions the teaching of the subject actually began at the initiative of the National Irrigation Office.

Keywords

National Irrigation Office, irrigation farming, irrigation education.

KÁLLAY MIKLÓS AZ ORSZÁGOS ÖNTÖZÉSÜGYI HIVATAL ÉLÉN

Amikor Lampl Hugó 1936 tavaszán a kormányzói audiencián elmagyarázta Horthy Miklósnak az öntözési terv lényegét, a kormányzót meglepte Lamplnak a mérnökök melletti harcias kiállása, majd csodálkozva kérdezte tőle: „Kegyed mérnök?” – *Igen, feleltem éspedig az a mérnök, aki jelenleg a Minisztérium Vízügyi Műszaki Főosztályán kizárólag az öntözések kérdésével foglalkozik! Ekkor akkorát csapott az asztalra, hogy a különböző-gondosan hegyezett ceruzák, amelyek egy fatálcán voltak kirakva, felugrottak, és azt mondta: Na végre egy mérnököt küldtek hozzám és nem jogászt!* (Lampl 1971).

A szaktörténetírók előtt ismert, Lampl Hugó emlékiratában olvasható párbeszéd nem csak a jogászi munkával szembeni fenntartásaira, hanem a Trianon utáni Magyarország megváltozott vízrajzi helyzetéből adódó kormányzói aggodalomra, és Horthynak mint országvezetőnek a vízügyek, illetve az öntözésügy melletti elköteleződésére is rámutat. A trianoni békediktátum következtében megváltozott határok ugyanis jelentősen megváltoztatták Magyarország vízrajzi helyzetét.

Az aszálykárok elkerülése, a mezőgazdasági termelés minőségi és mennyiségi növelésének igénye, az Alföldre tömörült lakosság élelmiszerellátása és foglalkoztatása (ezáltal a munkanélküliség és a kivándorlás megakadályozása) az öntözésügy felértékelődéséhez vezetett, és annak intézményes fejlesztését vonta maga után. Az előmunkálatok igen szerény keretek között indulhattak meg egy központi öntözésügyi előadói ügykör megszervezésével az FM Vízügyi Műszaki Főosztályán és a Hármaskör Öntözési Bizottság létrehozásával, és csak 1934-ben kezdte meg munkáját a Vízügyi Műszaki Főosztály Tervező Csoportja is.

Az 1935. évi aszálykárok nyomában támadt öntözési igények kielégítésére dolgozták ki – a Sajó-féle vízügyi programhoz (*Sajó 1931*) igazodva – az öntözésügy előkészítését szolgáló tiszántúli öntözési kerettervet, majd az országgyűlés megalkotta az 1937: XX. tc.-et, az ún. „Öntözési törvényt” (*Palov 1985*). A programalkotás, az előkészítés és a kodifikációs munka a hivatali-intézményes háttér megteremtésével, a M. Kir. Országos Öntözésügyi Hivatal létrehozásával teljesedett ki.

Az Országos Öntözésügyi Hivatal vezetését a kormányzó a politikában rutinosan mozgó, ma úgy mondanánk, hogy

„erős lobbierővel bíró”, agrárminiszteri tapasztalatokkal már rendelkező bizalmasára, Kállay Miklósrá bízta (1. kép).

1. kép. Kállay Miklós (Forrás: Duna Múzeum)
Photo 1. Miklós Kállay (Source: Duna Múzeum)

2. kép. A Körösön Békésszentandrásnál létesített Vitéz Horthy István vízlépcső 1942. október 15-i ünnepélyes üzembe helyezése. Horthy Miklós kormányzó mögött Kállay Miklós áll (Forrás: Duna Múzeum 2015.3.2.)

Photo 2. Ceremonial startup of István Horthy barrage at Békésszentandrás on the River Körös, October 15, 1942. Miklós Kállay is behind governor Miklós Horthy (Source: Duna Múzeum 2015.3.2.)

Kállay 1937-től 1942-ig, azaz miniszterelnöki kinevezéséig vezette az Országos Öntözésügyi Hivatalt. 1954-es emlékiratában (Kállay 1954) ezekről az évekről szűkszavúan az alábbiakat vetette papírra: „Miután 1937-ben kineveztek az Országos Öntözésügyi Hivatal élére, teljesen a hivatalom ügyeinek szenteltem magam. (Ekkor született az első tervezési koncepció Magyarországon, az állami költségvetéstől független, tizenkét évre biztosított pénzügyi alappal. Vezetésem idején az egész koncepció végleges formát öltött, befejeződött a tervezés, elkészült a tiszafüredi és a körösi öntözési rendszer, valamint a békésszentandrás duzzasztó. A nagy tiszai öntözési rendszernek jelentős csatornázási és egyéb alapmunkái is befejeződtek. Együttal kidolgoztuk a magyar rizstermesztés módszereit, és megindult a nagybani termesztés is.)”

ELKÉPZELÉSEK AZ ÖNTÖZÉSES GAZDÁLKODÁS RENDES TANTÁRGYKÉNT TÖRTÉNŐ BEVEZETÉSÉRŐL

Az Országos Öntözésügyi Hivatal az előmunkálatok, a tervezési feladatok, az építési és a kisajátítási munkák mellett az öntözéses gazdálkodás elterjedését előmozdító tevékenységeket, így az öntözéses gazdálkodás oktatását is fontos feladatának tekintette – ahogyan arról a hivatal által kiadott Öntözésügyi Közleményekben megjelent éves jelentésekben olvashatunk.

Az 1938. évi jelentés erről az alábbiakat írta: „elengedhetetlenül szükséges, hogy a mezőgazdasági szakoktatási intézmények közül felső-, közép- és alsófokon azoknál az intézményeknél, amelyek a tiszántúli öntözőrendszerek területén fekszenek, az öntözéses gazdálkodás rendszeresített elméleti és gyakorlati tantárgyként mezőgazdasági és műszaki vonatkozásaiban részletesen taníttassék” (Németh 1939).

Az Országos Öntözésügyi Hivatal a földművelésügyi tárcának részletes előterjesztést készített az öntözéses gazdálkodás rendes tárgyként történő bevezetéséről. Ebben azt javasolták, hogy a Debreceni Gazdasági Akadémián külön öntözési tanszék létesüljön, és a tanszék keretében a II. és III. évfolyamos hallgatóknak heti 2-2 órában öntözéses gazdálkodást oktassanak (Németh 1939).

A tiszántúli középfokú gazdasági tanintézetek közül a választás egyértelműen Szarvasra esett. 1927-től a középfokú gazdasági tanintézetként és szaktanácsadó állomásként működő intézményt az agrártárca felügyelte. Az intézmény tangazdaságában az 1930-as évek közepétől öntözőtelep is működött. Az Országos Öntözésügyi Hivatal a szarvasi középfokú gazdasági tanintézet tantervébe ugyancsak a II. és III. évfolyamon heti 2-2 órás tárgyként javasolta az öntözéses gazdálkodás felvételét. Az öntözéses gazdálkodás alapszintű tanítását a békéscsabai és a karcagi mezőgazdasági szakiskolák II. évfolyamán heti 2 óra elméleti oktatás keretében tervezték bevezetni. Ez az iskola-típus (korábbi nevén földművesiskola) szintén az agrártárca felügyelete alatt állt. Az Országos Öntözésügyi Hivatal azt is javasolta, hogy a két intézményben az öntözőgazdálkodást 2 éves gyakorlati kiképzés keretében is oktassák (Németh 1939).

A békéscsabai és a karcagi alapfokú mezőgazdasági szakiskolák kijelölését minden bizonnyal az a szempont is befolyásolta, hogy a két település már nagy múlttal

rendelkezett az öntözéses gazdálkodás területén. Békéscsaba Borjúrét nevű határrészén a XX. század elején az ország legnevesebb minta-öntözőtelepe üzemelt. Számos hazai szakember több évtizeden keresztül itt tanulmányozta az öntözéses rétgazdálkodás alapelveit, összefüggéseit (Palov 1985).

A Darányi Ignác földművelésügyi miniszter hivatali idejében, még 1897-ben Karcagon alapított földművelésiskola az 1920-as évek végén már 50 tanulót fogadott. A karcagi intézmény a környék hasonló nagyságú gazdaságai közül nemcsak magas termésátlagával és állattállományával, hanem modern épületeivel és felszereltségével is kiemelkedett. A telepen már az 1920-as évek végén két szélmotor biztosította a vízellátást és az öntözést (N.N. 1929). Különösen Szentannai Sámuel igazgató hivatali idejéhez (1912-1932) fűződnek azok a sziktalajjavítási kísérletek és eredmények, melyek nem csak a közvélemény és a szakma, de a legmagasabb vezető politikai körök érdeklődését is felkeltették. 1927 áprilisában Horthy Miklós meglátogatta a karcagi földművelésiskolát és elsőként az 50 hold föld öntözésére alkalmas gróf Keglevich-féle légsűrítéssel működő szivattyú szerkezetet tekintette meg (Fazekas 1999).

VITA AZ ORSZÁGOS GAZDASÁGI SZAKOKTATÁSI TANÁCS ÜLÉSÉN

Az Országos Öntözésügyi Hivatal előterjesztését az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács véleményezte. „Az öntözéses gazdálkodás ismereteinek behatóbb tanítása a szakoktatási intézetekben” című napirend előadója a szarvasi közép fokú gazdasági tanintézet igazgatója, vitéz Székely Győző volt.

Az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács Tanulmányi Bizottsága 1939. március 24-i ülésén a napirend kapcsán kisebb szakmai vita bontakozott ki a szarvasi tanintézet igazgató-előadója és Kállay Kornél, az Országos Öntözésügyi Hivatal főmérnöke között – ahogyan arról a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltárban őrzött Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott irataiból értesülhetünk.

Székely Győző aggodalmát fejezte ki az öntözéses gazdálkodás 1939 szeptemberi bevezetésével kapcsolatban. Az öntözési ismeretekkel kapcsolatos gyakorlati tudnivalókat kiforratlannak ítélte, külön tárgyként történő bevezetését pedig a nagy órászámmal működő iskolákban – így a szarvasi tanintézetben is – kivitelezhetetlennek tartotta a növendékek túlterheltsége miatt. Állításait a szarvasi tanintézet gazdaságában felállított 105 kataszteri hold kísérleti öntözőtelep vonatkozásában szerzett tapasztalataira alapozta. Mint írta: „... azt kellett megállapítanunk eddig, hogy az öntözéses gazdálkodás kérdései egyáltalán nem olyan egyszerűek és még sok kérdés /a szükséges vízmenyiség, vízmérés, a víz időközi adagolása, a víz szétosztása, a növényfajták és különféle talajok viselkedése, a megszűnés szükségessége és mérve stb./ tisztázatlan.” (KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939a).

Kállay Kornél – aki 1936 és 1938 között a szarvasi tanintézet bikazugi gazdaságának volt a vezetője – nem értett egyet Székely azon állításával, mely szerint az öntözés kiforratlan és tisztázatlan lenne. „Éppen a szarvasi m. kir.

középfokú gazdasági tanintézet kísérleti öntözőtelepén érték el azokat az eredményeket, amelyekre már nyugodtan rá lehet építeni az öntözéses gazdálkodás alapjait. Így, – hogy mást ne említsek – a vöröshere, füvesherék, mester-séges rétek, a lucerna és a kapásnövények öntözésének kérdéseivel még a legmostohább hazai viszonyok között is tökéletesen tisztában vagyunk. Ugyancsak tökéletesen tisztában vagyunk már azzal, hogy Magyarországon kiváló minőségű rizset is sikerrel lehet termesztetni. – Kétségtelen, hogy megoldatlan problémák még vannak. De ugyan melyik gyakorlati, akár elméleti tudományágban nincsenek még megoldatlan problémák?” – olvashatjuk Kállay Kornél válaszmegjegyzését (KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939b).

A bikazugi tangazdaság volt vezetője a szarvasi tanintézetben az öntözéses gazdálkodáshoz szükséges órászámot nem órászámnöveléssel, hanem három tantárgy átstrukturálásával szerette volna biztosítani: elképzelése szerint az egyes tantárgyak oktatói más-más megközelítésből tanítanák az öntözést. Javaslatára a II. évfolyamon a „Mezőgazdasági vegytan és technológia” című 4 órás tantárgyból heti 1 órát a talajjal és vízgazdálkodással kapcsolatos tudnivalókra kellene fordítani. A Gazdasági gyakorlatra mind a négy évfolyamon heti 4 óra állt rendelkezésre, melyből a téli időszakokban az öntözéses gazdálkodás alapismereteire heti 1-1 órát lehetne szánni. Végül a III. évfolyamon az építészettan oktatója a rendelkezésre álló heti 3 órából 1 órában az öntözés tanítását, tereprendezési és géptani ismereteit ismertetné. Kállay Kornél – aki maga is gyakorló tanár volt Szarvason – láthatóan jól ismerte a középfokú szakoktatás tantárgyi struktúráját és tananyagrendszerét (KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939b).

Székely Győző a Debreceni Gazdasági Akadémián a tervezetben szereplő önálló tanszék felállítását is korainak és költségesnek ítélte meg. Egy tanár nem tanszék – jelentette ki. Bár – mint elmondta – teljes részletességgel nem ismeri a gazdasági akadémiai hallgatóság elfoglaltságát, de kétségét fejezte ki a tárgynak két éven át heti 2-2 órában való megtartását illetően. Mivel a Debreceni Gazdasági Akadémia önálló öntözőteleppel nem rendelkezik, így rendkívül időigényes és nehézkes volna a Hortobágyon létesített öntözőtelepen a gyakorlatokat megszervezni. Az előadó azt is nehezményezte, hogy mivel a kísérleti területek messze vannak, a tanszék tudományos-kutató munkát sem végezhet. A gazdasági akadémiákon az öntözéses gazdálkodást a talajismereti, növénytermesztési és műszaki ismereti tárgyak órászámainak keretén belül tartotta kivitelezhetőnek, a már meglévő tanszékek hatáskörébe utalva (KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939a).

Kállay ezzel szemben kifejtette, hogy Debrecenben Halász Miklós igazgató nem heti 2 órát, hanem egy egész délutánt szentel az öntözésügyi oktatására és bár a Debreceni Gazdasági Akadémiának valóban nincs önálló öntözőtelepe, de vasúton vagy busszal egy óra alatt el lehet jutni a hortobágyi kísérleti öntözőüzembe. Kállay szerint a Debrecenben tervezett önálló tanszék értelemszerűen nem egy oktató, hanem egy felelős oktató mellett fiatal kollégák együttes alkalmazását, megfelelő műszaki és

laboratóriumi felszerelést, magánsemináriumok beiktatását jelenti. A leendő tanszék tudományos kutatómunkáját pedig nem fogja megnehezíteni az sem, hogy a kísérleti terület távol van. A bikazuji tangazdaság volt vezetője az öntözéssel kapcsolatos tudományos szervezés területén is otthonosan mozgott, és kellő nemzetközi kitekintéssel rendelkezett. Válaszában példaként említette a budapesti Műegyetem mezőgazdasági fakultását, a bécsi Hochschule für Bodenkultur és a Modenában működő állami mezőgazdasági kísérleti állomás működését, jelezve, hogy mindegyik intézménytől távol helyezkedik el a kísérleti telep, mégis komoly tudományos munkát végeznek a kollégák (*KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939b*).

AZ ÖNTÖZÉSES GAZDÁLKODÁS OKTATÁSA A GAZDASÁGI AKADÉMIÁKON

A földművelésügyi tárca láthatóan komolyan vette az öntözésügyet és az Országos Öntözésügyi Hivatal munkáját, ugyanis az Országos Öntözésügyi Hivatal 1939. januári előterjesztésére az 1939-1940. évi tanévben a magyaróvári és debreceni gazdasági akadémiákon, az 1940-1941. tanévben pedig a Keszthelyi Gazdasági Akadémián kollokviumi tárgyként kötelezően elrendelte az *Öntözéses gazdálkodás* tanítását (*Németh 1940*).

A debreceni (és a keszthelyi) gazdasági akadémiákon végül külön öntözéses gazdálkodás tanszékesoport is létrejött (*Surányi 2018*). A kötelező kollokviummal záruló tantárgy előadására 1939 és 1941 között Németh Endre, Kállay Kornél és Lapray Géza kaptak lehetőséget (*Németh 1940, 1941, 1942*). Mindhárman neves mérnökök voltak, az oktatásban pedig elismert szakembereknek számítottak.

Németh Endre (1891-1976) mérnöki diplomáját a Budapesti Műszaki Egyetemen szerezte (*3. kép*). 1923-tól került állami vízügyi munkakörbe, előbb az FM Halászlátó Osztály főmérnöke, 1932-től a Budapesti Kultúrtechnológiai Hivatal munkatársa lett. Érdeklődése az Alföld öntözésügye felé fordult, annak megszervezésében és az öntözéses mezőgazdaság elterjesztésében nélkülözhetetlen szerepet játszott. 1936-ban Trummer Árpáddal és Lampl Hugóval közösen készítették el az Alföld öntözési kerettervét. Külföldi – főleg olasz és francia tanulmányútjain szerzett – tapasztalatait 1937-től az Országos Öntözésügyi Hivatal munkatársaként kamatoztatta. Az Országos Öntözésügyi Hivatal kiadványát, az *Öntözésügyi Közleményeket* szerkesztette. A Tiszalöki vízlépcső és a hozzá tartozó nagy tiszántúli öntözőcsatorna, az 1943-as békésszentandrás duzzasztó, a tisztaörvényi és hódmezővásárhelyi szivattyútelepek tervezési és kivitelezési munkálataiban is részt vett, az itt szerzett gyakorlati tapasztalatait pedig előszere-ttel emelte be egyetemi előadásaiába is. 1940-ben Rohringer Sándor nyugalomba vonulását követően vette át az I. sz. Vízépítéstan Tanszék vezetését, 1941-ben egyetemi tanárrá nevezték ki (*Bogárdi 1976, Vágás 1991, Fejér 2019*).

A mezőgazdasági mérnök Kállay Kornél (1907-1973) (*4. kép*) korának „ritka nagy tudású mezőgazdasági polihisztor volt” – olvashatjuk Jánossy Andor róla írt 1974-es nekrológiájában (*Jánossy 1974*). A Magyaróvári Gazdasági Akadémia elvégzése után a mezőgazdasági tanári pályát választotta. Szombathelyen, Nagykállón és Csermajorban is tanított, 1936-ban pedig Szarvasra került, ahol –

mint fent már említettük – 1936 és 1938 között a tanintézet bikazuji tangazdaságának és kísérleti öntözőtelepnek vezetője lett. Az öntözéses növénytermesztésnek és rizstermesztésnek szentelte életét. Azt vallotta, hogy az aszályal küzdő Alföldön az öntözés tudja jövedelmezővé tenni a mezőgazdaságot. A tanintézet tanáraival a szántóföldi növények vízigényét, az öntözés talajtani hatását, az öntözés módjait, a szükséges berendezési eszközök költségétényezőit és várható jövedelemnövelő hatásait vizsgálta. 1938-ban már az Országos Öntözésügyi Hivatal vízhasznosítási osztályának vezetője lett (*Kurucz 2017*). Az agrártárca felkérésére lett a magyaróvári intézményben az öntözéses gazdálkodás előadója. Az öntözéses növénytermesztéssel a háború után is foglalkozott. Az ország egész mezőgazdasági szakember társadalma ismerte és elismerte munkásságát.

3. kép. Németh Endre (Forrás: Duna Múzeum)
Photo 3. Endre Németh (Source: Duna Múzeum)

4. kép. Kállay Kornél (Forrás: Duna Múzeum)
Photo 4. Kornél Kállay (Source: Duna Múzeum)

Lapray Géza (1909-1999) (5. kép) a budapesti József Nádor Műszaki Egyetemen 1932-ben mérnökként végzett, majd 1939-ben a Magyaróvári Gazdasági Akadémián szerezte meg a mezőgazdasági diplomát. A nemzetközi tudományos életbe már 1937-ben bekapcsolódott, 1937 és 1939 között az Országos Öntözésügyi Hivatal mérnökeként a Milánói Műszaki Egyetemen kiváló minősítéssel doktorált. 1940 és 1943 között a Magyaróvári Mezőgazdasági Főiskolán (1942-ben a korábbi gazdasági akadémia mezőgazdasági főiskolai rangra emelkedett) hidraulikát és Kállay Kornél mellett az öntözéses gazdálkodást adta elő. Az 1940-es évek végén elhagyta az országot: a nemzetközi tudományos élet állomásai Marokkóhoz és Algériához kötődtek. 1956 és 1960 között a marokkói vízügyi laboratórium műszaki igazgatója, 1963-ig a Rabati Mérnöki Főiskola hidraulika és geodéziai, 1963 és 1988 között az Algiri Műszaki Egyetem hidraulika professzoraként dolgozott (Bardóczy 2001).

5. kép. Lapray Géza (Forrás: Duna Múzeum)
Photo 5. Géza Lapray (Source: Duna Múzeum)

Az Országos Öntözésügyi Hivatal nem légvárra építette az öntözéses gazdálkodás tanítását Debrecenben. Sass Gábor gépészmérnök öntözéssel kapcsolatos iratanyaga – mely a Magyar Mezőgazdasági Múzeum Agrártörténeti Iratok Gyűjteményének értékes darabja – ugyanis arról árulkodik, hogy a Debreceni Gazdasági Akadémián már az Országos Öntözésügyi Hivatal létrehozása előtt is foglalkoztak az öntözésüggyel és az öntözéses gazdálkodás oktatásával.

Sass 1936-ban a Műszaki Tanszék vezetőjeként írt levelet a Hofherr–Schrantz–Clayton–Shuttlerworth R.T.-nek, innen tudunk arról a kezdeményezésről, mely a hortobágyi kísérleti telepen a víz szélerővel történő megemelésére irányult. Sass 1938. szeptember 14-i feljegyzése pedig azt bizonyítja, hogy az öntözés oktatása a Tanszék életében igazán fontos szerepet játszott: a *Kulturtechnika*

tantárgy első része a vízgazdálkodási műszaki ügyeket, az öntözés módjait és azok végrehajtását, valamint a szükséges berendezések bemutatását, a *Géptan* stúdium pedig az öntözéshez szükséges gépek, szivattyúk, esőszerű öntözőberendezések részleteinek ismertetését tartalmazta (MMgM AI 7135).

A Magyaróvári Gazdasági Akadémián az 1939-1940. tanévtől kezdődően az V. évfolyamon heti két előadás keretében oktatták az öntözéses gazdálkodást, melyből a hallgatók kollokváltak.

A Széchenyi István Egyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár Mosonmagyaróvári Levéltára őrzi Lukács Béla földművelésügyi államtitkár 1939. augusztus 31-i megbízó levelét. Ebből értesülhetünk arról, hogy az 1939-1940. tanévben az agrártárca itt is Németh Endréné és Kállay Kornélra bízta a tárgy oktatását (SZE EKL ML VIII. 4.c Iktatott iratok 779/1939.).

Az 1940-1941. tanévben Kállay Kornél mellett Lapray Géza főmérnök is tartott előadást. Az *Öntözéses gazdálkodás* a tanszékhez nem sorolt tantárgyak között szerepelt. A stúdium rangját emelte az a tény, hogy az *Öntözéses gazdálkodás* is azon tárgyak egyike volt, melyet „a műegyetem mezőgazdasági osztályának tanrendje önálló tárgyként nem ismert” (Wallehsausen 1993)

Az Országos Öntözésügyi Hivatal tisztviselői közül Grimm János műszaki tanácsos nevét érdemes még megemlítenünk. Ő a Magyar Királyi Kertészeti Akadémián a *Kulturtechnika* stúdium keretében tartott öntözéses gazdálkodásból előadásokat (Németh 1942). A Hivatal 1943-1945 közötti működéséről szóló utolsó jelentése a Kertészeti Főiskola nagytérenyi 160 kat. holdnyi ingatlanán 100 kat. hold öntözésre berendezett területéről is említést tett. Itt a hallgatók az öntözéses gazdálkodás gyakorlati kérdéseivel foglalkoztak (Németh 1947).

AZ ÖNTÖZÉSES GAZDÁLKODÁS TANÍTÁSÁNAK KÉRDÉSE KÖZÉP- ÉS ALAPFOKON

Az Öntözésügyi Közlemények 1939. évi jelentésében az alábbiakat olvashatjuk: „Nincs még egyelőre intézkedés a közép- és alsófokú gazdasági szakoktatási intézményekre. Előkészületként azonban ezeknek az intézményeknek növénytermesztéstani tárgykörrel foglalkozó tanárai számára a m. kir. földművelésügyi miniszter úr rendelkezésére 8 napos elméleti és gyakorlati tanfolyamot tartottunk, részben Budapesten, részben a hortobágyi kísérleti gazdaságban.” (Németh 1940).

A szarvasi gazdasági tanintézet korabeli iskolai értesítői évről évre közölték az intézmény óratervét. Ezek az óratervek arról árulkodnak, hogy az öntözéses gazdálkodás tantárgyat külön tárgyként egyik évfolyamon sem vezették be (Székely 1939, Horváth 1940, 1941, Kachelmann 1942, 1943, 1944). Ennek oka a tantervi előírások erős kötöttségében keresendő. A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet tanterve az 1927-es induláskor sem volt kiforrott, sőt zsúfoltság jellemezte. Megnyugtató megoldás 1938-ban következett be, amikor az Országos Gazdasági Szakoktatási Tanács javaslatára az agrártárca jelentősen csökkentette az óraszámokat (Lipcsei 2014). Az óraszám csökkentésére irányuló bő 10 éves tendenciát látva megérthetjük Székely Győző szarvasi igazgató fenntartásait az

Országos Öntözésügyi Hivatal óraszámnövekedésre irányuló javaslatával szemben.

Ez persze nem jelenti azt, hogy Szarvason az öntözésügyre ne fordítottak volna kellő figyelmet. Beszédesebb a tanintézet 1937-1938. évi részletes tanítási terve. A *Mezőgazdasági vegytan és technológia* tantárgy II. osztályos tanítási anyaga talajkémiai ismereteket is tartalmazott. Itt az öntözés mértékét is befolyásoló talajok tápanyagtartalmáról, a tápanyag pótlását igénylő istállótrágyázásról is tanultak a diákok (*Székely 1938*). A *Gazdasági gyakorlaton* a tangazdaság öntözőberendezésével, a *Gazdasági géptan és építéstudomány* stúdium keretében pedig a szél-, víz- és hőerőgépekkel is megismerkedtek a tanulók (*Székely 1938*). A fent felsorolt tárgyak átstrukturálására, átszervezésére irányuló javaslatával Kállay Kornél nyitott kapukat döngetett, hiszen az általa javasolt tantárgyak keretében mindvégig lehetőség kínálkozott az öntözésügy hangsúlyozására.

Az is bizonyos, hogy a tanintézet szaktanárait erősen foglalkoztatta az öntözésügy és arról előadások, tanulmányok formájában számot is adtak.

A szarvasi tanintézet 1936-1937. évi iskolai értesítőjében „Az öntözéses gazdálkodás problémái” címmel jelent meg egy írás Kállay Kornéltól és Páter Károlytól. Páter – aki később a Gödöllőre telepített Agrártudományi Egyetem rektoraként lett ismert – az 1930-as években Szarvason kémiát tanított. A közösen jegyzett publikációjuk az öntözéses növénytermesztés szarvasi tapasztalatainak összegzéseként értékelhető (*Páter és Kállay 1937, P. Hartyányi 1988*).

Gazdasági építéstudomány a II. évfolyamon heti 3 órában, és *Mezőgazdasági géptan* a III. évfolyamon szintén heti 3 órában Molnár Béla gazdasági tanár, okleveles gépészmérnök, az intézet műszaki tanszékének vezetője oktatott. Molnár azzal a Sass Gáborral állt munkakapcsolatban, aki – mint korábban leírtuk – a Debreceni Gazdasági Akadémián a Műszaki Tanszék vezetőjeként igen fontosnak tekintette az öntözésügy gépészeti szempontból történő feldolgozását és oktatását. Életútjuk számos párhuzamot mutat. Közösen írtak tankönyvet, *Gazdasági géptan* című kiadványuk 1937-től került forgalomba.

Sass a Debreceni Gazdasági Akadémiáról, Molnár Szarvasról került Magyaróvárra. Utóbbi az 1942-1943-as tanévben a IV. évfolyamos hallgatók számára egy teljesen új, a „*Mezőgazdaság fejlesztésének időszerei kérdései*” című tárgy keretében tartott speciális előadást a mezőgazdasági öntözőtelepek üzemi kiadásairól – tudjuk meg a mosonmagyaróvári mezőgazdasági főiskola 1942-1943. évi tanévének prodeákáni beszámolójából (*Világhy 1944*).

Az iskolai értesítők és a korabeli újsághírek arról is tudósítottak, hogy az öntözésügy gyakorlati kérdéseit a közbirtokosok körében a tanintézet folyamatosan népszerűsítette.

1938 júliusában Horthy Miklós, Magyarország kormányzója Teleki Mihály földművelésügyi miniszter és Kállay Miklós, az Országos Öntözésügyi Hivatal elnöke társaságában megtekintette a békésszentandrás duzzasztómű munkálatait és meglátogatta a szarvasi kísérleti öntözőtelepet. A Békésmegyei Közlemény 1938. július 31-i

lapszámának riportja a kormányzó megelégedéséről és elismeréséről tudósított (*Orosz 1938*).

A földművelésügyi miniszter 1939-ben az alapfokú szakintézményekben, így Karcagon és Békéscsabán sem rendelte meg el az öntözéses gazdálkodás bevezetését. A tárca ugyanakkor fontosnak tartotta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló mezőgazdasági népiskolákban is az öntözéses gazdálkodás népszerűsítését. Ennek érdekében a felügyeletéhez tartozó kecskeméti Magyar Királyi Darányi Ignác Gazdasági Szaktanítóképző Intézetben a mezőgazdasági népiskolák igazgatói számára továbbképző tanfolyamokat hirdetett (*Németh 1941*).

Végül – bár szorosan nem az Országos Öntözésügyi Hivatal kezdeményezéséhez kapcsolódik – nem érdektelen egy később elvetélt, kezdetben nagy lendülettel induló kezdeményezésről is említést tenni.

Gyulán 1940-ben a város képviselőtestületének döntése értelmében Varga Gyula polgármester a földművelésügyi miniszterhez írt levelében külön öntözőiskola létrehozását kezdeményezte – ahogyan arról a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltárában őrzött polgármesteri iratokból értesülhetünk. A tényleges oktatás megkezdését a kezdeti lendület (képviselőtestületi döntés, a Földművelésügyi Minisztérium támogatása, helyszíni bejárás) ellenére a későbbi akadályok (jogi, szervezeti és telekértékesítési anomáliák) késleltették, majd a közeledő front meg is hiúsította (*MNL BML V. B. 173. 68 doboz, Surányi 2018*).

ZÁRÓGONDOLATOK

Kállay Miklós kétéves miniszterelnöksége és történelmi szerepe „elhomályosítja, hogy 1937 és 1942 között, csaknem 5 éven át az Országos Öntözésügyi Hivatal elnöke volt, ebben a minőségében vízügyeink egyik elsődleges meghatározója.” (*Vágás 1992*).

Mezőgazdasági szakkérdésekkel, így a vízügyekkel is jóval miniszterelnöksége előtt kezdett foglalkozni. 1922 és 1929 között Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye kinevezett főispánjaként már foglalkozott az agrárkérdésekkel, 1932 októberétől a földművelésügyi tárca első embereként pedig a hazai agrárpolitika formálójává lett (*Estók 2017*).

Az 1937-es öntözési törvény előkészítése Kállay Miklós 1932. október 1-jei hivatalba lépése előtt történt. Sajó a programját 1930-ban tette le Mayer János miniszter asztalára. A program végrehajtásában viszont Kállay agrárminiszterként, majd az OÖH első elnökeként meghatározó szerepet játszott.

Az Országos Öntözésügyi Hivatal nemcsak a gazdák körében népszerűsítette az öntözéses gazdálkodást, de intézményes keretek között, a szakiskolák minden szintjén igyekezett azt az oktatásba bevezetni. Az agrártárca pedig minden esetben felkarolta az Országos Öntözésügyi Hivatal kezdeményezését.

A gazdasági akadémiákon az öntözéses gazdálkodás kollokviumi tárgy lett, a földművelésügyi miniszter az Országos Öntözésügyi Hivatal munkatársait kérte fel az

előadások megtartására. Bár önálló öntözésügyi tanszék nem, de öntözéses gazdálkodás tanszékcsoport Debrecenben és Keszthelyen is alakult. A Tiszántúl metropoliszában, Debrecenben az Országos Öntözésügyi Hivatal építhetett a Műszaki Tanszékre és Sass Gábor tanszékvezető korábbi munkájára.

A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet szaktanárai Kállay Kornél gazdasági tanár irányításával a tanintézet bikazugi gazdaságában a talaj tápanyagforgalmát vizsgálták, rendszeresen tartottak öntözésügyi előadásokat vagy publikáltak a tanintézet értesítőjében. Bár Szarvason az öntözéses gazdálkodás önálló tárgyként nem került be az óratervebe, a részletes tanórai leírások rögzítik, hogy a *Gazdasági géptan és építészet*, valamint a *Mezőgazdasági vegytan és technológia* szaktárgyon belül figyelmet fordítottak az öntözésügy szakspecifikus bemutatására, a gazdasági gyakorlatokon pedig megfigyelték az öntözőberendezés működését is.

Horthy Miklósnak a szarvasi tanintézet öntözőtelepén tett látogatása egyértelműen jelzi, hogy az öntözésügy terén Szarvas meghatározó szerepet játszott.

Az alapfokú szakoktatási intézmények tanárai számára az öntözéses gazdálkodás tanításának felkészítésére tanfolyamot hirdettek. A Magyar Királyi Darányi Ignác Gazdasági Szaktanítóképző Intézetben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) által fenntartott mezőgazdasági népiskolák igazgatói számára tartottak felkészítést. Mindazonáltal a tanfolyami tapasztalatokról keveset tudunk. Összegyűjtésük, okadatolt forrásfeltárásuk további kutatást igényel. Konkrétan annak bemutatását, hogy a növénytermesztéstan tárgykörrel foglalkozó karcagi és békéscsabai tanárok a tanfolyamon megszerzett öntözésügyi szakismereteket hogyan, milyen formában közvetítették diákjaiknak.

Gyulán a közeledő front hiúsította meg a tervezett öntözőiskola tényleges működését.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a Kállay Miklós által vezetett Országos Öntözésügyi Hivatal komoly erőfeszítéseket tett és számos eredményt ért el az öntözésügy szakképzésbe történő bevezetésében. Bár az Országos Öntözésügyi Hivatal a második világháború után, 1948-ban megszűnt, a Kállay Miklós és Lampl Hugó által megkezdett öntözésfejlesztés az 1950-es években, majd azt követően is sokáig a hazai szocialista agrárpolitika kiemelt jelentőségű területe volt.

Jelen közlemény a 2022. november 18-án, Pécsen, az Országos Neveléstudományi Konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bardóczy L.* (2001). Dr. Lapray Géza 1909-1999. Hidrológiai Közöny, 2001. 81. évf. 2. sz. p. 136.
- Bogárdi J.* (1976). Németh Endre [1891-1976] Vízügyi Közlemények 1976. (58. évf.) 4. sz. pp. 499-501.
- Estók J.* (2017). Kállay, az agrárpolitikus. Rubicon, 28. évf. 5. sz. pp. 30-37.
- Fazekas S.* (1999). Százéves a Karcagi Mezőgazdasági Szakközépiskola. In: Balogh K. (szerk.). A Karcagi

Szentannai Sámuel Mezőgazdasági Szakközépiskola, Gimnázium és Kollégium Jubileumi Évkönyve 1899-1999. Felelős kiadó Z. Tóth György. Karcag.

Fejér L. (2019). A Magyar Hidrológiai Társaság kitüntetettjei 1917-2017. Magyar Hidrológiai Társaság. pp. 215-216.

Horváth I. (1940). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XIII. értesítője az 1939-40-ik tanévről. A „Szarvasi Közöny” Könyvnyomdája. Szarvas. p. 84. Magyar Mezőgazdasági Múzeum (MMgM) Szakoktatás-történeti Gyűjtemény (SZO) 2007. 30. 1.

Horváth I. (1941). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XIV. értesítője az 1940-41-ik tanévről. A „Szarvasi Közöny” Könyvnyomdája. Szarvas. p. 33. MMgM (SZO) 2007. 31. 1.

Jánossy A. (1974). Kállay Kornél. Növénytermelés. 1974. (23. évf.) 1. sz. pp. 91-92. doi:10.1515/soeu-1974-235-611

Kachelmann C. (1942). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XV. értesítője az 1941-42-ik tanévről. A „Szarvasi Közöny” Könyvnyomdája. Szarvas. p. 32. MMgM (SZO) 2007. 32. 1.

Kachelmann C. (1943). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XVI. értesítője az 1942-43-ik tanévről. A „Szarvasi Közöny” Könyvnyomdája. Szarvas. p. 22. MMgM (SZO) 2007. 33. 1.

Kachelmann C. (1944). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XVII. értesítője az 1943-44-ik tanévről. A „Szarvasi Közöny” Könyvnyomdája. Szarvas. p. 53. MMgM (SZO) 2007. 34. 1.

Kállay M. (1954). Hungarian Premier..., New York, Columbia University Press. Magyar nyelven: Magyarország Miniszterelnöke voltam, 1942-1944. Európa, Budapest, 2012. p. 38. doi:10.7312/kall91502

Kurucz M. (2017). Agrármúltunk nagyjai. Kállay Kornél (1907-1973). Agrofórum: a növényvédők és növénytermesztők havilapja, 2017. (28. évf.) 10. sz. p. 160.

Lampl H. (1971). Az 1937. évi XX. tc.-kel felállított Országos Öntözésügyi Hivatal története és annak kulisszatitkai. In: Szerényi I. (szerk.). Szemelvények a magyar öntözés történetéből (Források a vízügy múltjából 6.) Országos Vízügyi Levéltár, Budapest, 1988. p. 17.

Lipcsei I. (2014). Felső mezőgazdasági iskolák a Trianon utáni Békés vármegyében. Neveléstörténet. 11. évf. 1-2. sz. pp. 71-83.

Németh E. (1939). Öntözésügyi közlemények. Műszaki és gazdasági folyóirat. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. pp. 66-67.

Németh E. (1940). Öntözésügyi közlemények. Műszaki és gazdasági folyóirat. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. p. 99.

Németh E. (1941). Öntözésügyi közlemények. Műszaki és gazdasági folyóirat. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. p. 157.

Németh E. (1942). Öntözésügyi közlemények. Műszaki és gazdasági folyóirat. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest. p. 210.

Németh E. (1947). Öntözésügyi közlemények. Műszaki és gazdasági folyóirat. Egyetemi Nyomda, Budapest. p. 29.

N.N. (1929). A M. Kir. Földművelésügyi Miniszter fennhatósága alatt álló karcagi M. Kir. Földművesiskola ismertetője. „Patria” irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest.

Orosz I. (1938). Magyarország kormányzójának látogatása a békésszentandrás duzzasztómű munkálatainál és a szarvasi kísérleti öntözőtelepen. Békésmegyei Közlöny. 1938. július 31. p. 5.

Palov J. (1985). Az öntözések múltja a Dél-Tiszántúlon. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága. Békéscsaba.

Páter K., Kállay K. (1937). Az öntözéses gazdálkodás problémái. In: Székely Gy. (1937). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás X. értesítője az 1936-37-ik tanévről. A „Szarvasi Közlöny” Könyvnyomdája. Szarvas. pp. 5-25.

P. Hartványi B. (1988). Kállay Kornél (1907-1973). In: Für L., Pintér J. (1988). Magyar Agrártörténeti Életrajzok I-P. Budapest, Magyar Mezőgazdasági Múzeum. pp. 76-80.

Sajó E. (1931). Emlékirat vizeink fokozottabb kihasználása és újabb vízügyi politikánk megállapítása tárgyában. Vízügyi Közlemények, 1. sz. pp. 7-89.

Surányi B. (2018). A magyar mezőgazdasági szakoktatás története 1945-ig, különös tekintettel a debreceni agrárfelsőoktatásra. Gerundium. 9(1), pp. 81-115. doi:10.29116/gerundium/2018/1/5

Székely Gy. (1938). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fenntartása alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik

Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XI. értesítője az 1937-38-ik tanévről. A „Szarvasi Közlöny” Könyvnyomdája. Szarvas. pp. 30-70. MMgM (SZO) 2007. 28. 1.

Székely Gy. (1939). A M. Kir. Földművelésügyi Minisztérium fennhatósága alatt álló szarvasi M. Kir. Tessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet és Mezőgazdasági Szaktanácsadó Állomás XII. értesítője az 1938-39-ik tanévről. A „Szarvasi Közlöny” Könyvnyomdája. Szarvas. p. 36. MMgM (SZO) 2007. 29. 1.

Vágás I. (1991). Németh Endre (1891-1976) centenáriuma. Hidrológiai Közlöny. 1991. 71. évf. 5. sz. pp. 257-262.

Vágás I. (1992). Kállay Miklós (1887-1967), az Országos Öntözésügyi Hivatal elnöke. Hidrológiai Közlöny 1992. 72. évf. 4. sz. pp. 231-236.

Világhy K. (1944). Beszámoló a mosonmagyaróvári M. Kir. Mezőgazdasági Főiskola 1942-43. tanévről. „Mosonvármegye” könyvnyomdája. Mosonmagyaróvár. p. 7.

Walleshausen Gy. (1993). A magyaróvári agrárfelsőoktatás 175 éve. Pannon Agrártudományi Egyetem Mezőgazdaságtudományi Kar, Mosonmagyaróvár. p. 314.

*** KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939a – Dr. vitéz Székely Győző szarvasi középfokú gazdasági tanintézeti igazgató 1939. február 15-i jelentése.

*** KVL II. 2.a. Országos Öntözésügyi Hivatal Iktatott iratok (1939) 861/1939b – Kállay Kornél m. kir. gazdasági tanár ügyirathoz fűzött hozzászólása.

*** MMgM AI 7135 – Sass Gábor iratanyag. Öntözés iratanyaga. Tanszéki munka, külföldi ösztöndíj, ismertető. Tiszafüred. 1938. Hortobágy szélmotor vízemelés.

***. MNL BML V.B. 173. 68 doboz. – A Gyulai M. Kir. Téli Gazdasági és Öntözési Szakiskola. Polgármesteri iratok

*** SZE EKL ML VIII. 4.c Iktatott iratok 779/1939. – Lukács Béla földművelésügyi államtitkár 1939. augusztus 31-i levele, melyben Németh Endrét és Kállay Kornélt bízza meg az Öntözéses gazdálkodás kollokviumi tantárgy előadásainak megtartására.

A SZERZŐ

ALBERT GÁBOR történész, 2003-ban szerzett PhD doktori fokozatot történelemtudományokból az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. 2016-ban habilitált neveléstudományokból az Eszterházy Károly Főiskolán. Munkahelye 2021 június közepétől a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár. Kutatási területe: agrár szakoktatás-történet, vízügytörténet, történelemtanítás-történet.